

КОНОТАТИВНИ ЕФЕКТИ НА МОРФОЛОГИЧНИТЕ ТРАНСПОЗИЦИИ И НА СИНТАКТИЧНИТЕ КОНСТРУКЦИИ В ПУБЛИЦИСТИЧНИ СТАТИИ ОТ МАРТИН КАРБОВСКИ

доц. д-р Веселина Ватева
Бургаски свободен университет

CONNOTATIVE EFFECTS OF THE MORPHOLOGICAL TRANSPOSITIONS AND SYNTACTIC CONSTRUCTIONS IN THE JOURNALISTIC ARTICLES OF MARTIN KARBOVSKI

Assoc. Prof. Veselina Vateva, PhD
Burgas Free University

Abstract: The connotative effect of the morphological transpositions by the categories person, number and voice in the journalistic articles of Martin Karbovski is analyzed. Studies are also the sentences carrying expressivity – rhetorical questions, exclamatory sentences, nominal sentences, the syntactic parallelism figure.

Key words: morphological transpositions, rhetorical questions, exclamatory sentences, nominal sentences, syntactic parallelism.

Мартин Карбовски е журналист с ярко изразен провокативен стил, силно въздействаща емоционалност, остра критическа насоченост към проблемите на съвременното ни. Текстовете му се характеризират с експресивност на всички езикови равнища – лексикално, морфологично и синтактично. Стилистичните ефекти на морфологичното равнище се реализират в резултат на транспозиции по някои граматически категории, а на синтактичното равнище – чрез различни по цел на изказване и структура изречения, синтактичен паралелизъм и повторения.

Валентин Станков задълбочено анализира стилистичните особености при употребата на българския глагол. Той застъпва схващането, че граматическата форма има общо (инвариантно) значение, което е налице във всичките ѝ употреби, във всякакъв контекст, и частни значения, които са контекстово обусловени негови варианти. Особен вид частни значения на граматическите форми са значенията, които те придобиват при своята преносна (метафорична или транспозитивна) употреба. Тогава се наблюдава логическо противоречие между общото граматическо значение на формата и контекста, вследствие на което граматическата форма се оцветява стилистично и се изравнява с прякото значение на друга граматическа форма [10, с.13-14]. По-нататък авторът прави заключението, че „и при граматическата метафора, както и при лексикалната метафора, се наблюдава пренасяне на елементи от значението на една граматическа форма (съотв. дума) към значението на друга форма (или дума), въз основа на някакво сходство, т.е. въз основа на някакъв общ тематичен признак.

Това пренасяне се извършва с цел да се създаде определено стилистично значение [10, с.17].

В българската морфология най-значителен принос за изясняване на морфологичните опозиции има Иван Куцаров. Той определя транспозицията като „употребата на един маркиран член във функциите на друг маркиран член или на главното значение на немаркирания член в една и съща морфологична категория. Транспозициите не са толкова чести явления и обикновено имат силен стилистичен ефект“ [4, с.28].

Ценни за стилистиката, и в теоретичен, и в практически аспект, са изследванията на Вера Маровска. Тя анализира конотативния ефект от различни морфологични транспозиции в текстове от различни стилове. Авторката определя граматическата метафора като употреба на една граматическа форма вместо друга по някаква аналогия между двете [5, с.154-155]. По-детайлно В. Маровска дефинира морфологичните транспозиции в една своя статия. В началото тя нарича най-общо транспозицията „употреба на една граматическа форма вместо друга“, като „в този процес не е задължително формите да са членове на една и съща граматическа категория (такива са случаите: Как сме днес, по-добре ли сме? вм. Как си днес, по-добре ли си?). По-нататък конкретизира, че „при транспозициите наблюдаваме употреба на една маркирана или немаркирана граматическа форма в частно значение вместо друга маркирана или немаркирана форма в частно значение от една и съща или от две различни морфологични категории. При всяка транспозиция единственият фактор, определящ реализирането ѝ, е желанието на автора – да бъде експресивен, или обратно, да остане стилистично неутрален [6, с.186].

В статиите на Мартин Карбовски най-често се установяват транспозиции по морфологичните категории лице, число и залог.

1. Транспозиции по категорията лице

Семантичното съдържание на морфологичната категория лице се основава на отношението на глаголният субект (глаголното лице) към изказването. Изгражда се върху формално-семантичната привативна опозиция комуникатор - некомуникатор. Състои се от три грамеми – 1 лице, сигнализира лицето, което говори; 2 лице – лицето, на което се говори; 3 лице – немаркираната грамема, в частното си значение сигнализира лицето, за което се говори [4, с.94].

- Транспозиция 2 лице ед.ч. вместо 1 лице или 3 лице

В случая второто лице има обобщено - лично значение, т.е. в речевия акт не се визира конкретно лице, действието може да се отнася за всеки вършител.

(Гледаш днес и не върваш на очите си как може да има такъв човек – 12 санджирчета злато на врата, поне три кръста. (Стандарт, 21.01.2007); Но въпреки че все още у нас можеш да срещнеш ациузи, пълни със злато, има плах опит (от страна на жените на бандитите) за окултуряване. (Стандарт, 21.01.2007); Българите реагираха глупаво – те решиха, че са си свършили демократичната работа за един век напред. Все едно да решиш да ядеш един и същи хляб цял живот. (Стандарт, 10.01.2007); Охраната е и оръжие, и имидж. Тя струва пари, но никой не пита откъде са парите, а колко ти са гардовете, за да разбере ставаш ли за отвлечане или не. Ставаш ли за уважение или не. Ставаш ли като мъж или не. (Стандарт, 12.01.2010) (в този пример конотативният ефект е резултат както от морфологичната транспозиция по лице, така и от синтактичния паралелизъм и анафоричното повторение); *И никой, ама никой не обяснява процеса на декласиране, когато не*

учиш. Защото какво – можеш да имаш мерцедес и ако си просто як и тъп. (Стандарт, 22.04.2010); В много по-богати държави министрите ходят с колело на работа. Там това е личен избор, за да се харесаши на данъкоплатците. (Стандарт, 11.05.2010); Избирателите искат Борисов в хладилниците си, не в телевизора. Като бъркнеш в хладилника, той да ти дава бира. (Стандарт, 13.07.2012); Човешкият живот е като салам. Трябва да му отрежеш краищата. Не се брои за житейска изява детството и пенсионирането. (Стандарт, 17.02.2012); Идва детето в държава, където можеш само да се родиш, а да живееш можеш другаде. (Стандарт, 31.05.2013); Изборите на нашето недоволство. Когато всички крещат – ти трябва да мълчиш. (Lentata.com., 26.05.2014).

2. Транспозиции по категорията число

В основата на категорията стои формално-семантичната опозиция множественост – немножественост с главно значение на немаркирания член – единственост. Включва две грамеми – множествено число (маркирана) и единствено число (немаркирана) [4, с.82].

- Транспозиция 3 лице ед.ч. и съществителните човек, българин вместо 3 лице мн.ч.

Тази транспозиция се среща в публицистичните текстове и конотативният ѝ ефект е да внушава обобщеност по отношение на адресата (*Човек не може да паркира, без да извади пистолет. (Стандарт, 14.03.2009); Ако човек не мисли в червено, но мисли прагматично и политически, трябва да си зададе въпроса кой е по-добър червен вожд от двамата. (Стандарт, 6.03.2012); Ако всеки българин отиде на своя протест, ще видите каква вълна ще е това. (Lentata.com., 29.01.2016).*

- Транспозиция 1 лице мн.ч. вместо 1 лице ед.ч.

Тази транспозиция също изразява стилистичното значение обобщеност, т.е. авторът приобщава към своята гледна точка мнението на множество адресати (*И ние, избавени тръгваме да пазаруваме със спокойствието, че греха ни ще измие някой друг. (Стандарт, 28.12.2007); Просто не можем да очакваме синовете на овце да се държат като вълци. (Стандарт, 10.12.2008); Тегърва ще има да разбираме – съюзът си е съюз, но когато стане дума за интереси и проблеми, всеки гледа себе си. (Стандарт, 25.01.2010); Докато не дойде време да престанем да изискваме и от децата си. (Стандарт, 22.04.2010); Ние дори продължаваме да повтаряме, че у нас има съд. (Стандарт, 20.10.2010); Мълчаливо трябва да кажем, че това бяха избори, от които никой няма да е доволен. (Lentata.com., 26.05.2014).*

3. Транспозиции по категорията залог

Категорията залог се основава на отношението на глаголният субект (глаголното лице) към действието. Изгражда се върху опозицията пасивност – непасивност. Състои се от две грамеми – страдателен залог (маркирана с признака пасивност) и деятелен залог (немаркирана – с главно значение активност) [4, с. 145].

- Транспозиция страдателен вместо деятелен залог

Конотативният ефект от транспозицията е да се акцентира върху действието и резултатите от него, а не върху неговия вършител, който или е известен и се подразбира, или е неопределен, или не е важно кой е той (*Докладът, който се размахва наоколо, трябва да се публикува. (Стандарт, 26.10.2009); Искане да не им се влиза в двора нощем, да не се изнасят железни инструменти, да не им се крадат кокошките, да не им се берат лукът и чушката от градината. (Стандарт,*

10.06.2009); *Напоследък казармата като начин на живот се е демократизирала. Краде се повече и по-малко се изисква.* (Стандарт, 22.04.2009); *Няма значение, че парите са получени след задействане на закона за конфликт на интереси.* (Стандарт, 20.10.2010); *Затова призивите да бъде изкарана цялата истина за последните 20 години първо звучат невъзможно...* (Стандарт, 11.10.2010); *Двадесет години цяла една страна беше пълната в хладилник и я чакат да абортира като държава и като народ, обаче тя още мърда.* (Стандарт, 2.12.2010).

В статиите си Мартин Карбовски постига експресивност и на синтактично равнище чрез въпросителни, възклицателни и именни изречения, чрез въпрос и даден от автора отговор, чрез синтактичен паралелизъм и различни видове повторения.

Русин Русинов посочва, че въпросителните изречения изпълняват стилистична функция в публицистичния стил, в който те са доста характерно изразно средство [8, С. 58].

Руселина Ницолова прави подробна класификация на въпросителните изречения. Разделя ги на същински и несъщински въпроси. Същинските въпроси се задават с цел говорещият да попълни непълноти в информацията си, а несъщинските имат други комуникативни цели: да се направи по експресивен начин съобщение, да се предизвика не отговор, а някакво неезиково действие от страна на слушателя [7, с.114]. Към несъщинските въпроси се отнасят реторичните въпроси, въпросите повторения и въпросите молби. Руселина Ницолова посочва, че „реторичните въпроси стоят по функция най-близо до същинските въпроси, защото с тяхното произнасяне говорещият има за цел да предизвика в съзнанието на слушателя отговора, който (в това говорещият не се съмнява) му е добре известен, както е известен и на самия говорещ. С други думи говорещият предава на слушателя непряко информация с цел да наблегне върху нея“ [7, с.125]. Авторката отбелязва също, че реторичните въпроси целят да предизвикат емоционална реакция у слушателя.

Според Вера Маровска „при несъщинските въпроси е налице разминаване между формата и съдържанието, което винаги е конотативно“. При реторичните въпроси съществува въпросителна форма и възклицателно съдържание [5, с.186].

Димитър Попов определя реторичния въпрос като въпрос, на който не се очаква и не се дава отговор от възприемащия, тъй като отговорът е закодиран в подтекста на въпроса и се осъзнава като самоочевиден [8, с.119].

(Смее ли обаче днес някой да каже, че Бойко лъже? (Стандарт, 16.01.2010); Е, пичове, как ще учите за другите предмети, като не знаете да пишете добре и като сричат на 18 години ? (Стандарт, 22.04.2010); Българите са недоволни и не гласуваха. Турците и циганите обаче гласуваха най-чинно и дисциплинирано. Те доволни ли са? В друга държава ли живеят или невидимо благоденстват в съседния двор? (Lentata.com., 26.05.2014); Все повече това става запазена марка на Вашето правителство – ако не се говори за един проблем – проблемът ще изчезне ли? (Lentata.com., 4.04.2016).

Внушавайки имплицитно носената информация, реторичният въпрос създава напрежение у реципиента, подтиква го към мисловен процес за декодиране на отговора, засилва емоционалното въздействие на текста върху адресата.

Мая Велева разглежда една специфична за публицистичните текстове конструкция – зададен от автора въпрос и даден от него отговор. „Интонациите и структурата на разговорната реч, които такова построение на текста носи, са експресивни, увеличават силата на въздействието. Въпросителното изречение откроява важността на определен проблем, изразява отношение към него“ [2, с.42].

(Къде отива миналото? Миналото в България се слага в чували. Реди се на тъмно и хладно в мазетата на политическата амнезия. (Стандарт, 23.03.2012); В харманлийско живее ли се нормално? – не се живее. Заради бежанските лагери? – но този репортаж е забранен...Хората покрай бежанските лагери в София живеят ли нормално – не живеят. Но и този репортаж е забранен. (Lentata.com., 29.04.2014); Не можеше ли първо да решим проблемите на хората, да ги научим да си мият зъбите и да се бръснат, а после да мислим за животинките. Можеше, но някой явно реши да ни покаже, че животните са по-важни от българите. (Lentata.com., 13.03.2014); Но най-важното – колкото и да пишете, каквото и да четете, трябва да знаете, че всеки трябва да бъде на своя протест. Кого чакате? Руснаците ли? Това ще е протест на руснаците. Турците ли, американците ли? Това ще е техен протест, с техни искания и интереси (Lentata.com., 29.01.2016).

Чрез въпросителното изречение М. Карбовски акцентира върху дадено актуално събитие или дискутиран проблем. Чрез отговора се създава усещане за диалогичност и в него авторът директно внушава своето мнение и емоционалната си оценка.

Според Русин Русинов „по признака емоционалност изреченията в съвременния български език се делят на невъзклицателни (неемоционални, неутрални) и възклицателни (емоционални)“ [9, с.65]. По-нататък авторът разглежда възклицателните изречения в зависимост от тяхната различна степен на емоционалност – най-слабо емоционални са тези изречения, в които емоционалността се изразява само чрез интонацията; по-силна е емоционалността в тези, в които се подчертава и чрез словоредата, чрез въпросителни думи, междуметия, емоционални частици.

Руселина Ницолова отбелязва, че и неутралните, и емоционалните изказвания „имат еднаква комуникативна функция – да предават информация, да поискат информация, да подтикнат към действие и т.н., но емоционалните изказвания допълнително изразяват и емоционална реакция (учудване, недоумение, радост, възхищение и др.) [7, с.172].

Вера Маровска също обръща внимание върху субективния характер на възклицателните изречения. Тя ги характеризира, като пише, че „за разлика от въпросителните, при които наблюдаваме отлика от другите видове, породена от различната стратегия на водене на разговора (даване – изискване на информация), при желателните, подбудителните и възклицателните изречения определено се изразява необективно, ненеутрално отношение на говорещото лице към изказването“ [5, с.187].

(Въпреки това ще е прецедент – осъден съдия в България?! (Стандарт, 8.05.2009); Каква мечта е това само, каква далечна мечта! (Стандарт, 18.08.2009); Кой казва, че това правителство не прави нищо?! (Стандарт, 2.08.2010); И днес ни сервира това – визи за Англия! (Стандарт, 10.10.2012); Ужас! Нова патетика не ни трябва! (Стандарт, 15.11.2013); И сега, за да не се разбере, че границата не се пази усърдно – просто забранявате да снимаме?! (Lentata.com., 4.04.2016).

В тези възклицателни изречения М. Карбовски изразява своята емоционална оценка по поставения проблем. Тя варира от учудване, несъгласие, до недоволство, възмущение и остро отрицание.

Към конотативно маркираните изречения, които се откриват в текстовете на М. Карбовски, се отнасят и именните изречения. В Академичния синтаксис тези изречения се определят като „безглаголни изречения, в които единствената главна част е изразена със съществително име“ [3, с.96].

Русин Русинов приема, че „именните изречения имат една главна част, изразена чрез съществително име (с пояснения или без пояснения), която изпълнява ролята и

на подлог, и на казуемо [...] Чрез именните изречения обикновено се назовава някакъв предмет (заедно с признаците му) и се утвърждава съществуването му в действителността“ [8, с.80].

Вера Маровска уточнява, че „най-правилно е твърдението, че едносъставни именни са изреченията, в които единствената главна част е изразена със съществително име (или и неговите определения), а синтактичната му функция не би следвало да се уточнява [5, с.189].

(Затова – директивата да се пести е разкошна идея. *От всеки портиер, автомобил, шофьор, секретарка и прочее нахлебници. (Стандарт, 11.05.2010); Връзване, бой с пръчка, лишаване от образование, унижение, сексуално насилие, пренебрежение, утвърждаване на излишна власт и авторитети. (Стандарт, 18.08.2010); Политическата класа. Отгледаната в телевизор. (Стандарт, 20.10.2010); Виновен дъжд. Обиден сняг, Смърт за такива дъждове и снегове! (Стандарт, 10.02.2012); Водата ядеше от пътя асфалт на огромни хапки. Компрометиран асфалт. (Стандарт, 10.02.2012); Срам. Омерзение. Обиди. Карикатури.* Така модерните хора нападнаха селяните от село Розово, които върнаха новите си наематели сирийци. (Lentata.com., 29.04.2014); Разрухата е навсякъде. Пътица. Къщи. Семейства, Цивилизация, Разпад. (Lentata.com., 29.04.2014); Смрад. Театър за българи. Фалшива пиеса, позорни герои. (Lentata.com., 24.02.2016); Житейски подход. Няма джаз, няма праз. Скръб. Безскръвна скръб. (Lentata.com., 23.05.2016).

Именните изречения в текстовете на М. Карбовски назовават предмети, лица, действия, явления и техните признаци. Конотативният им ефект е резултат от това, че акцентират върху посочените същини, специално насочват вниманието на читателя към тяхната семантика, изразяват емоционалното отношение на автора.

Особено експресивна стилистична фигура на синтактично равнище е синтактичният паралелизъм, който почти винаги е в съчетание с различни видове повторения. Във връзка със синтактичния паралелизъм в Академичния синтаксис е посочено, че „връзката между две или повече съседни изречения може да бъде не само вътрешна, смислова, синтактична, но и външна, структурна, формална. Изреченията могат да имат еднакъв синтактичен строеж, еднакви обособени части, еднакви функции, еднакъв ритъм, еднакъв словоред и т.н. По такъв начин връзката между отделните мисли, образи или мотиви изпъква по-ярко, по-силно, тя добива стилистично значение“ [3, с.147].

Стефан Брезински посочва, че синтактичният паралелизъм е „структурно изграждане по един и същи начин на поредица от изречения“ [1, с.81]. По-нататък анализира, че изреченията може да са създадени по една и съща синтактична „схема“ или да се проявява чрез употребата на еднакви по синтактичен статус подчинени изречения.

Русин Русинов определя синтактичния паралелизъм като „синтактично-стилистична фигура, при която структурните елементи на простото или на сложното изречение имат еднаква постройка и са паралелно разположени“ [9, с.147].

Според Димитър Попов синтактичният паралелизъм е „стилистичен похват, при който се съпоставят успоредно два образа или вътрешно (смислово, синтактично) и външно (структурно, формално) тъждествено или сходно разположени елементи на речта в близки части на текста [8, с.222].

(Няма значение, че водният хонорар е даден на философ. Няма значение, че парите са получени след задействане на закона за конфликт на интереси. Няма значение какво говорят хората. (в съчетание с анафора) (Стандарт, 20.10.2010); По-

литиците, които пращат сирийци на село са същите, които пращат дефицита на справедливост. *Същите са, които нямат и мисъл за демографията. Същите, които вдигат рамене при циганските набези. Същите, които крадат и от българи, и от цигани, и от сирийци, и от ескимоси – докато долу се избиваме и баща посяга на дъщеря си. Същите са, които утре ще дадат земя и за джамия в Розово.* (в съчетание с анафора) (**Lentata.com.**, 29.04.2014); *Музикантите умират. Защото не ги слушате. Художниците умират. Защото нямате нищо на стената. Писателите умират, защото не четете.* (**Lentata.com.**, 23.05.2016); Днес има само една причина интелигентни хора, хора, от които имам респект – да станат за две години войнстващи антираша – рупори. И тя е в работата на парче. *В съвестта на парче. В страха на парче. В пропагандата на парче.* (в съчетание с епифора) (**Lentata.com.**, 27.02.2016).

Еднаквата синтактична структура на изреченията при синтактичния паралелизъм, съчетанието му с различни видове повторения създава усещане за по-хармонична и стройна композиционна постройка на текста, засилва напрежението и емоционалността.

Мартин Карбовски е журналист, чиито статии винаги се отличават с експресивност и ясно заявена позиция. За него е характерен оригинален стил, много благодатен за стилистични анализи. Конотативният ефект на текстовете му на морфологично равнище е резултат от морфологичните транспозиции по категориите лице, число и залог. На синтактично равнище експресивността се постига чрез реторичните въпроси, конструкторията въпрос – отговор, възклицателните изречения, именните изречения, синтактичния паралелизъм в комбинация с различни повторения.

Литература

1. Брезински, Ст. Синтаксис и стилистика. С., 1994.
2. Велева, М. Стилистика на журналистическите жанрове. С., 1988.
3. Граматика на съвременния български книжовен език. Т.3. Синтаксис.С., 1983.
4. Куцаров, Ив. Лекции по българска морфология. П., 1997.
5. Маровска, В. Стилистика на българския език. П., 1998.
6. Маровска, В. За фреквентността на някои глаголни форми. В: Сб. „Хуманитарното знание – традиционни опори и актуалност“. Б., 2003.
7. Ницолова, Р. Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език. С., 1984.
8. Попов, Д. Стилистика. Ш., 2001.
9. Русинов, Р. Практическа стилистика. Просто изречение. В.Т., 2000.
10. Станков, В. Стилистични особености на българския глагол. С., 1981.